

Oponentský posudek na habilitační práci PhDr. Martiny Hřebíčkové, Dr., DSc. *Pětifaktorový model v psychologii osobnosti: Přístupy, diagnostika, uplatnění*

PhDr. Martina Hřebíčková, Dr., DSc. předložila jako habilitační práci svou odbornou monografii *Pětifaktorový model v psychologii osobnosti*, která vyšla v roce 2011 v nakladatelství Grada. Kniha o rozsahu 251 stran (včetně seznamu literatury, anglického souhrnu, jmenného a věcného rejstříku) je rozdělena do čtyř hlavních kapitol, v nichž se autorka zabývá lexikálním přístupem k pětifaktorovému modelu osobnosti, diagnostickými metodami pro zjišťování pěti osobnostních dimenzí, dispozičním přístupem ke zkoumání daného modelu a jeho uplatněním v různých odvětvích psychologie. Dlouhý seznam citované literatury (29 stran) zahrnuje nejen stěžejní zahraniční knihy a časopisecké články, ale také české studie, týkající se dané problematiky.

V první kapitole habilitantka zasvěceně prezentuje historii pětifaktorového modelu, včetně kritiky Cattellova přístupu ke zkoumání osobnosti. Na str. 14 lze najít přehledné schéma obvyklého postupu při lexikálním výzkumu osobnostních vlastností. V další části kapitoly uvádí autorka (známá svým zapojením do velkých mezinárodních projektů) taxonomie osobnostních rysů, jež jsou výsledkem lexikálních analýz prováděných v šestnácti zemích světa, což skýtá zajímavé možnosti srovnání. Pozoruhodné jsou i zvláštnosti popisu osobnosti na základě různých slovních druhů. Osobně mě v první kapitole nejvíc zaujala poměrně krátká kapitola o šestifaktorové a sedmifaktorové osobnostní struktuře. Hypotetický šestý faktor poctivost/pokora má sice silnou evaluativní konotaci, ale právě proto by podle mého názoru mohl být zajímavým doplněním ostatních, velmi obecných a hodnotově vcelku neutrálních rysů.

Ve druhé kapitole se čtenář může seznámit s nejvýznamnějšími testovými metodami pro diagnostikování pěti dimenzí osobnosti. Je na místě připomenout, že Dr. Hřebíčková zásadním způsobem přispěla k překladu a validizaci českých verzí tzv. NEO inventářů.

Za nejpřínosnější část práce pokládám třetí kapitolu, v níž autorka prezentuje jednak nové výzkumné postupy při ověřování pětifaktorového modelu, jednak jeho širší teoretické perspektivy. S uspokojením jsem konstatovala, že výzkumy shody mezi posouzením téže osobnosti různými lidmi, včetně posuzovaného jedince, prokázaly poměrně vysokou míru konsenzu, což přinejmenším zpochybňuje různé konstrukcionistické teorie, popírající existenci individuálních zvláštností a rozdílů. Z metodologického hlediska jsou jistě velmi užitečné pojmy jako slabá situace, jež umožňuje výraznější projevení osobnostních zvláštností, nebo naopak silná situace (mše, vojenská přehlídka apod.), které vyjádření osobnostního svérázu znesnadňují. O něco méně přesvědčivé jsou podle mého názoru výsledky a metody výzkumu tzv. národního charakteru, byť prezentované s velkou znalostí věci.

V další části kapitoly se lze seznámit s dodatečnou snahou hlavních zastánců pětifaktorového modelu osobnosti o jeho začlenění do širšího teoretického rámce, která vedla k diskutabilnímu závěru, že všechny rysy obsažené v daném modelu jsou biologicky a geneticky podmíněné. Z hlediska tradiční terminologie se tudíž jedná o rysy temperamentu, přičemž sociální kontext určuje pouze konkrétní způsoby jejich vyjádření. Autorka by se v diskuzi při obhajobě mohla vyjádřit k tomu, zda např. míra přívětivosti, otevřenosti a svědomitosti přece jenom nemůže být modifikována sociálním prostředím. Předpoklad vrozenosti navíc podle mě zásadně zpochybňuje smysluplnost výzkumu různých národních charakterů, které by mohly být – pokud existují – spíše výsledkem tradovaných zkušeností,

předávaných z generace na generaci, než vrozenou biologickou daností. Také snaha začlenit pětifaktorový model do evolučního, socioanalytického či dyadickointerakčního přístupu nepůsobila příliš přesvědčivě, což ovšem nijak nesnižuje úroveň autorčina textu. V této souvislosti je na místě podotknout, že ačkoliv Dr. Hřebíčková cituje velké množství odborné literatury, její studii to nijak neubírá na čtivosti.

Poslední kapitola habilitační práce je zaměřena na uplatnění pětifaktorového modelu osobnosti v různých odvětvích psychologie, kde mě zaujal např. poznatek, že dimenze otevřenost vůči zkušenosti může souviset s tím, jaký druh psychoterapie si klienti vybírají. V závěrečných sekvencích knihy najdeme přehled výzkumů založených na pětifaktorovém modelu, uskutečněných v České a Slovenské republice. Nechybí ani shrnutí „přínosů, kritiky a perspektiv“ zkoumání pětifaktorového modelu osobnosti.

Po prostudování knihy Dr. Hřebíčkové jsem konstatovala, že jí jako oponentka vcelku nemám co vytknout. Její dílo je založeno na dlouhodobé a systematické výzkumné práci. Svědčí nejen o autorčiných hlubokých znalostech dané problematiky, ale také o schopnosti prezentovat je systematicky, poutavě a čtivě. Navzdory zřejmým zaujetím tématem habilitantka neztrácí náležitý kritický odstup.

Vzhledem k absenci kritických výhrad k habilitační práci nabízím Dr. Hřebíčkové alespoň několik otázek a námětů k diskusi při obhajobě:

1. Mohla by podrobněji rozvést úlohu Ludwiga Klagese při rozvoji lexikálního přístupu ke zkoumání osobnosti?
2. Jak hodnotí význam německého psychologa Williama Sterna, který v knize vůbec není zmiňován, pro rozvoj psychologie osobnosti?
3. Existuje možnost, že bude pětifaktorový model osobnosti nahrazen modelem šesti či sedmi osobnostních dimenzí?
4. Jaký je její názor na existenci obecného faktoru osobnosti (general personality factor – GPF)?
5. Jsou osobností rysy, obsažené v pětifaktorovém modelu, skutečně výhradně biologicky a geneticky podmíněny?

Závěr: Předložená habilitační práce splňuje požadavky standardně kladné na úroveň habilitačních prací v oboru psychologie.

Olomouc
27. 1. 2012

Prof. PhDr. Alena Plháková, CSc.
oponentka habilitační práce